

«BOZUG'LAN» DÁSTANINDA ANTROPONIM HÁM TOPONIMLER**Kadirniyazova Biybijamal****Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15561483>**

Annotaciya: Maqalada «Bozuǵlan» dástanı tilinde antroponim, toponimlerlerdiń qollanıw ózgeshelikleri úyrenilgen.

Tayanış sózler: leksika, sózlik quram, antroponimler, toponimler, gidronimler, oronimikalıq indikator.

Abstrac: The article examines the usage characteristics of anthroponyms and toponyms in the language of the "Bozuǵlan" epic.

Keywords: lexicon, vocabulary, anthroponyms, toponyms, hydronyms, oronymic indicator.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности употребления антропонимов и топонимов в языке эпоса "Бозуглан."

Ключевые слова: лексика, словарный состав, антропонимы, топонимы, гидронимы, оронимический индикатор.

Antroponimler. «Bozuǵlan» dástanı tilindegi antroponimler, olardıń quramı hám qurılısın, leksikalıq-semantikalıq hám tariyxıy-etnografiyalıq ózgesheliklerin úyreniw qaraqalpaq til biliminiń eń áhmiyetli máselelerinen biri bolıp esaplanadı. Dástan tilinde qaraqalpaq xalıq dástanları, basqa da awızeki xalıq dóretpelerinde jumsalǵan adam atları da sheberlik penen qollanılǵan: Bozuǵlan, Rústem, Zal, Qoblan, Babaxan, Qaraman, Aqdáwlet, Qarlıǵash, Kóbikli dáw hám t.b. Mısalı: «Alpamıs» dástanındaǵı Alpamıstıń qarındasınıń ismi bolǵan Qarlıǵash ismi, Rústem ismleri, Ferdawsıydıń «Shaxnama» shıǵarmasındaǵı: Zal, Rústem ismleri, «Qırıq qız» dástanı qaharmanınıń ismi bolǵan: Qarlıǵash, Biybijan ismleriniń, sonday-aq, «Qoblan» dástanı bas qaharmanınıń ismi bolǵan: Qoblan ismleri hám t.b. dástan hám shıǵarmalar qaharmanlarınıń ismleri ushırasadı.

Mısalı: Qızınıń ismin Qarlıǵash ayım qoydı...(213-bet)

Bir ǵosh jigit kórdim Rústem sıpatlı,

Kózime kórindi arıslan aybatlı...(224-bet)

Zaldıń uǵlı Rústemdey,

Qulınım, saǵan jol bolsın...(241-bet)

Bunnan da basqa dástan tilinde tómendegi adam atları ushırasadı: Dárwish, Sholpan, Biypatma, Músápir, Toqmanǵıt, Ersultan, Aranay hám t.b. Mısalı: Babaxan ásker menen Kóbikli dáwdıń jurtına keldi... (227-bet) Áne, Bozuǵlan Asan qálpeni atınıń jibi menen atınıń ústine baylap jolǵa saldı... (220-bet) Kóp dúnya menen Sholpanaydı ákesi uzattı deydi... (243-bet). Joqarıda keltirilip ótken ismler ishinde házirgi qaraqalpaq ádebiy tilinde de ónimli jumsalatıǵın adam atların ushıratsaq boladı. Máselen, Rústem, Sholpan, Qoblan, Qarlıǵash.

Al, ayırım ismler derlik qaraqalpaq ádebiy tilinde jumsalmaydı: Aqdáwlet, Toqmanǵıt, Aranay, Biypatma, Ersultan hám t.b. Dástan tilindegi antroponimler erte dáwirlerdi óz ishine aladı hám olar tiykarınan sol dáwirge tán belgileri menen kózge taslanadı.

Toponimler. Toponimler tariyx, etnografiya, geografiya, arxeologiya, dialektologiya sonıń menen birge til tariyxı sıyaqlı ilimler ushın bahalı maǵlıwmatlar deregi bolıp esaplanadı. Dástan tilinde qaraqalpaq xalqınıń aldıńǵı dáwirlerde jasap qonıs etken mákanları tuwralı maǵlıwmat beriwshi kóplegen jer-suw atamaları ushırasadı: Qarakól, Aqdárya, Alan taw, Adır taw, Góhiqap, Maǵrip, Mashırıq, Qızılbas, Alataw hám t.b.

Misallar : Qarakól degen jerde Kóbikliniń mal baǵıp júrgen shopanları, qulları bar edi...(227-bet)

Dinimiz musulman, haslımız noǵay,
Qiyametlik Bozuǵlannıń dostıman,
Biziń eller Aqdáryanı jaylaǵan...(225-bet)

Jetimler tayar boladı,
Bozbulaq degen shóllerde...(214-bet)

Joqarıdaǵı misallarda berilgen «Qarakól, Aqdárya, Bozbulaq» bular toponimlerdiń bir toparı bolǵan gidronimler, yaǵnıy, suw obyektleri esaplanadı. Sonday-aq, dástanda “taw” ataması, yaǵnıy, oronimikalıq indikatorlardan jasalǵan toponimler de ushırasadı:

Hámme tawdan Alan tawlar biyikti,
Ańlar tappay kúyip júrgen Bozuǵlan... (235-bet)
Jetti kúnler awlap tappay Bozuǵlan,
Keldi deydi Alataw degen jerlerge...(235-bet)

«Taw» termini túrkiy tillerinde hár qıylı fonetikalıq variantlarǵa iye. Máselen, ózbek tilinde «toǵ», «tov», qazaq tilinde «taw», azerbayjan tilinde hám túrkmen tillerinde «dag», altay tilinde «daǵ», uyǵır hám xakas tilinde «taǵ» hám t.b. variantları «taw», «taw dizbekleri» mánilerin ańlatadı [1.54]. Bunnan basqa da tómendegidey toponimler ushırasadı:

Ólse aǵam, meni qoymań bozlatıp,
Maǵrıptı, Mashırıqtı gezgen erenler...(232-bet)

Góhiqaptıń patshası qızǵa ashıq bolıp, “men júziyasın almayman, qızın alaman” dedi... (239-bet).

Juwmaqlap aytqanda, «Bozuǵlan» dástanı qaraqalpaq ádebiy tiliniń rawajlanıwında tıykarǵı orındı iyeleydi. «Bozuǵlan» dástanı tiliniń izertleniwi boyınsha alınǵan nátiyjeler qaraqalpaq tili rawajlanıw basqıshların úyreniwde teoriyalıq hám ámeliy áhmiyetke iye.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karlıbaeva G. Ájiniyaz shıǵarmaları tiliniń semantikalıq-stilistikalıq ózgeshelikleri. Nókis “Qaraqalpaqstan”, 2017. – B. 54.
2. Бердимуратов Е. Әдебий тилдің функциональлық стильлериниң раўажланыўы менен қарақалпақ лексикасының раўажланыўы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1973. – Б. 150.
3. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 14-26-томлар. Нөкис, «Илим», 2010.